

## *Ver*-sanan merkitysten vaiheita

»Herrain elo, köyhäin vero»

EEVA UOTILA

*Ver* on suomen kielessä yleinen ja funktioltaan kaikkea muuta kuin väritön sana. Se edustaa yhtä järjestyneen yhteiskunnan keskeisimmistä käsitteistä, johon suhtautuminen on vahvasti kaksijakoista. Verot mielletään rasitukseksi, velvollisuudeksi, luovutukseksi, menetykseksi, pakoksi, jopa rangaistukseksi, mutta kunnan kansalainen suorittaa ne omalta osaltaan nurkumatta – tai nurkuen. *Ver*-sanan eräät sukukielten vastineet ovat konnotaatioltaan vielä drastisempia kuten votjakin 'sakko', ostjakin 'syy, virhe, uhri' ja lapin 'uhri'. Eri alkuperää oleva viron sana *võru*, *varu*, *vahr* (~ ? sm. *varho*), joka merkitsee toisaalta 'rengasta, sidettä', toisaalta 'hätää, ahdinkoa', esiintyy Wiedemannilla myös merkityksessä 'saks. maanomistajille suoritettu vero (Leistung)'.

Suomalaisten ristiriitainen suhtautuminen verokysymykseen käy ilmi seuraavasta vastakkainasettelusta: Vanhan työväenlaulun mukaan »verot köyhälistön verta juo.» Arvo Salon kommentti puolestaan toteaa, että »köyhälistö ei saisi mitään, ellei veroja olisi». (Suomalainen fraasisanakirja). »Kehitys ja uudet rasitukset ovat aina kulkeneet rinnan.» (Vilkuna 1976: 29).

Suomi näyttää sitä paitsi aina olleen verottajilleen tuottoisa ja suhteellisen vaivaton kohde, koska rasitusten määrästä ja laadusta näyttää purnatun vähemmän kuin muualla. Menneinä vuosisatoina verojen maksu ja miehistön hankinta Ruotsin käymiin sotiin rasitti nimenomaan suomalaista talonpoikaa, ns. yhteistä kansaa, joka nöyrästi omaksui muiden säätyjen käyttämän halventavan attribuutin »veronalainen rahvas» (Jutikkala 1958: 103). Tuntuu siltä, että kaikki suomalaiset kokevat olevansa »veronalaista rahvasta» nykyään, koska päivittäin kuulee ihmisten valittavan, kuinka puolet hankitusta tulosta on mennyt verottajalle. Konkreettinen esimerkki tällaisesta kauan jatkuneesta tilanteesta on mm. se, että 1500-luvulla Länsi-Suomessa maksettu olutvero oli määrän ja vahvuuden suhteen melkoisesti suurempi kuin emämaassa Ruotsissa (Vilkuna 1966: 25–26). 1400-luvulla tehdyn verouudis-

### Vero-sanan merkitysten vaiheita

tuksen jäljiltä oli rahaveron osuus sekin korkeampi Suomen läntisissä maakunnissa kuin missään muualla Ruotsin valtakunnassa (Kaukiainen 1980: 121). Niskurointi ja kapinaliikkeet jäivät sitä paitsi rintamailla varsin vähäisiksi, vaikka niitä sporadisesti esiintyi syrjäisemmillä seuduilla. Nekin saatiin kuriin viisaan joustavalla veropolitiikalla, mm. myöntymällä erilaisiin tarkistuksiin (Kaukiainen 1980: 134–135). Verorasituksen välttely onnistui jossain määrin vain asuinpaikkaa usein vaihtavalle savolaiselle kaskenviljelijäväestölle, jolle verotuksen pakoilu oli itse asiassa yksi uudisasutuksen konkreettinen syy. (Kaukiainen 1980: 136).

Suomen sana *vero* on näillä tiedoin omaperäinen suomalais-ugrilainen sana, jolla on vastineet etäsuokukielissä (SKES). Paitsi suomea ja karjalaa itämerensuomalainen edustus on yllättävän niukka (lyydin *vero* 'ateria' lienee karjalaisuus ja vatjan *vero* 'kahden miehen viljelysala' voisi merkityksensä puolesta olla yhteydessä länsisuomalaiseen 'taksvärkkiveroon'). Liivin 'vero' -sanat *güov* (< lät. *guoba*) ja *pagàst* (< lät. *pagasts*) taas ovat lainoja (Kettunen 1938), viron *maks* on itämerensuomessa *veroa* paremmin alkuperäisessä funktiossaan säilyneen *maksu*-sanana merkitysvariantti ja *kohus* on johdos sanasta *koht* 'paikka, sija', kun taas liivin *pä-rõ* lienee käänöslaina saksankielisestä verotermistä *Kopfgeld*. Vepsän sanassa *vero* 'tapa, tottumus' (privytška, obyštja) on ehkä nähtävissä vanhan suomalais-ugrilaisen 'paikka, sija' -merkityksen edelleenkehittymä 'tavaksi' (vrt. Zaitseva-Mullonen 1972).

Toivonen 1927: 181 olettaa, että suomalais-ugrilaisesta perusmerkityksestä 'paikka, sija' (vrt. tšer. *βär* 'paikka') on adverbiaalisen merkityksen 'sijasta, asemesta, verosta' kautta kehittynyt nominin funktioon 'uhri, vero, velka, sakko'.

Suomen murteissa *verolla* on kaksi selvästi eriävää esiintymäaluetta merkityksen puolesta, läntinen ja itäinen, joita vastaavat myös taloushistorialtaan erilaiset alueet nimenomaan sen suhteen, mitä verorasitus kummallekin käytännössä merkitsi. Länsimurteissa sekä itä- ja länsimurteiden siirtymäalueella on vallitsevana yleiskielen merkitys 'tributum' ja toisaalta 'työtunteina suoritettu vero, taksvärkki': *Niittev vero oli kolmekymmentä suvityöpäivää vualessa, talor ruvviissa* (Sahalahti). *Miult ol aina jo juhanapäivä vero tehtynneä taloon* (Lemi). Itä-Kannaksella, Itä-Savossa, Kainuussa ja Karjalassa *vero* merkitsee ensisijaisesti 'ateriaa, ruokaa', ja harvat yleiskielen merkityksessä kirjatut esiintymät lienevät aivan nuorta kerrostumaa. Vero on nimenomaan määräaikana nautittu kunnan ateria: *Söiväthä ne mont verroo päiväs* (Kirvu). *Se [paistoperuna] pistettiin suuhun niineh hyvinneen, vaikka ei olluv veron aika* (Kihtelysvaara). *Suolakalloi ol kesäl iha ylöaikka, niitä ol pellol evvään ja pöyväs veron* (Jääski). *Elä vuota vehnästä verroo, katovaa se kauranennii* (Joensuu). *Täl verol visataa hänelle [lampaalle] tuost tukkuloi*

EVA UOTILA

(Vpl Uusikirkko). *Toiseks veroks tuuvah hirvi keitetäväksi* (Uhtua). *Murginaveruo syvväh – lounadveruo syvväh* (Suojärvi). *Kellä neruo šillä i veruo* (Jyskjärvi). *Yheštä kalašta l'ien vero šuuri* (Tver) (SMSA; KKSA).

Yhdyssana *ruokavero* lienee syntynyt tarpeesta selittää määreosalla *vero*-sanana 'ateria'-funktiota. On tyypillistä, että muotoa esiintyy etenkin kahden merkityskäytännön siirtymäalueella eli *vero* 'ateria' -alueen länsilaidalla, jossa läntinen 'vero, tributum' -merkitys näkyy läpi sellaisissa esimerkeissä kuin *Ei tuo talo yhtä ruokaverroo itke*, sanotaan Maaningalla, jos joku jättää ruokansa maksamatta. Jyväskylän seudulla *ruokaverolla* on tarkoitettu papille valmiina ruokana (leipä, voi, paistettu liha) maksettua palkkaa. Verm-lannista 1930-luvulla kirjattu merkitys 'ruokaväli' (*Yks ruokavero on tehty, nyt jo tarvihtoo syömistä*) osoittaa elintarvikkeina maksettavien verojen hankintaan tarvittavien työrupeamien ja aterian merkityksen pragmaattisen yhteyden. Sama semanttinen suhde näkyy myös lounaismurteiden sanassa *ateria*, joka useiden tiedonantojen mukaan merkitsee myös tai ainoastaan 'lypsykertaa'.

Elatiivimuotoinen postpositio *verosta* 'sijasta, arvosta, verran' esiintyy sekä länsi- että itämurteissa: *Minun täytyy syärä vaan silakkaa lihan verosta* (Loimaa), *kahen kaban verosta* (Juva). Tässä näkyy *vero*-sanana vanha yleismerkitys 'paikka, sija', josta sitten on tultu merkityksiin 'vastike, arvo, määrä' (ja toisaalta omassa kontekstissaan 'uhri'). Samaa yleisluonteisempaa merkitystä kuvastavat varmaan *vero* 'kerran' funktiossa Säämingin esimerkissä *Kahottiin kaekki pyynnöt yhelä verola* [saman tien], ja 'arvostuksen, arvon' tarkoitteena lauseessa *Ei piä missään verossa jumalisia* (Hirvensalmi).

'Aterialla' merkitsevä *vero* on karjalaisella esiintymäalueellaan poikunut verbi- ja nominijohdoksia kuten *verotella*, *verovuuo*, *veroillakseh* 'aterioida', *veroittaa* 'kestitä' (siis päinvastoin kuin verottajan kielessä!) ja *veroset* 'ruoka-aineet'. Yhdyssanalla *verokeski* 'rupeama' (*huondez-, lounad-, ilduverokeski*) on sama merkitys kuin suomen länsimurteiden sanalla *ruokaväli*. Itäisellä murrealueella tunnetaan myös adverbiaalimuoto *veroksi*, *verokseen* 'kylliksi, kyllikseen, yltäkyllin': *Mie söin äsken ihan veroks asti, maha on ihan pakoilaa* (Rääkkylä). *Syön nyt veroikses ast* (Leppävirta). Tässä ilmauksessa on esillä yksi *vero*-sanana olennainen konnotaatio: 'runsa, hyvä ateria'. Sonkajärveläisen sananparren mukaan *pesemätä puhas ja syömätä lihava* on sellainen, joka kehuu syövänsä vähän, mutta syökin itse asiassa *veroruuvan*.

Keski-Pohjanmaalla *vero* tunnetaan ensisijaisesti erikoismerkityksessä 'häälahjat'. Yleisen tavan mukaan morsian ennen vanhaan *kulki verolla* kaa-son kanssa keräämässä tutuilta morsiusapua: *Ne [morsiamet ennen häitä] kulukee sitte, veroik sanoo, sitte pyytämässä että alakuhun pääsee* (Himanka).

Vanhojen sanakirjojen tiedot ovat kuvaavasti sopusoinnussa tekijöiden

## Vero-sanan merkitysten vaiheita

murrepohjan ja murteentuntemuksen kanssa. Jusleniuksella, Heleniuksella ja Renvallilla on vain läntiset merkitykset 'räntä, skatt' ja 'tributum, vectigal annue max. ex fundis rusticis, Grundzins, Steuer'. Keruumatkoillaan itämurteisiin ja karjalaan perehtynyt Lönnrot kirjaa myös 'aterian' merkityksen: 'mål, måltid' (*syöpi yhden veron päivässä*). Länsisuomalaisen yleismerkityksen lisäksi pohjalainen Ganander antaa verolle myös keskipohjalaisen erikoismerkityksen 'morsiuslahja': *verolla käydä – morsian verolla käydä*. Erittymisen kiinnostava varhainen kirjaus *verosta* ilmeisesti 'aterian' merkityksessä on Florinuksen (1702) kokoelman sananlaskussa »Vero vieraan vedetty / että annettu ateria.» Kuusi (1953: 457–460) toteaa osan Florinuksen ainesta sisältävän itäisiä murremuotoja.

Suomelle ja karjalalle yhteinen sana *vero* on vanhastaan todennäköisesti merkinnyt (jonkun sijasta tai asemesta annettua) 'uhria' tai 'korvausta' ja sittemmin nykyisessä mielessä 'veroa'. Naapurikansojen ja -heimojen verotus alueella on tietenkin kauas dokumentoimattomaan historiaan ulottuva vaiwa. *Vero*-sanän länsi- ja itäsuomalainen merkitysjakauma 'verosuoritus työnä, tuotteina tai rahana' vs. 'ateria, ruoka' heijastanee näillä kahdella alueella historiallisella ajalla tapahtunutta erilaista taloudellista ja poliittista kehitystä.

Toivonen 1927 ei näytä pohtineen sanan eri merkityksiä konkreettisesta historiallisesta kontekstista käsin, kun hän teorioi itäsuomalaiselle 'aterialle' loogisesti ehkä tyydyttävän, mutta filologista evidenssiä vaille jäävän kehityskaavan 'paikka' > 'ruoka-aika' > 'ateria' > 'uhriateria' > 'uhri'. Hänen toinenkaan ehdotuksensa 'vero, sakko' > 'uhri, uhriateria' > 'ateria (ylenensä)' ei saa historiallisista seikoista tukea. Onhan sitä paitsi todennäköisempää, että 'uhri' on käsitteenä vanhakantaisempi kuin 'vero'. Selityksen luotettavin perusta on kuitenkin historiallinen evidenssi: »Historia on filologiaa ja filologia historiaa».

*Vero* 'ateria' seuraa esiintymiensä puolesta niin tarkkaan Pähkinäsaaren rauhan rajaa Kannaksen halki Savon kautta Pyhäjokivarteen (Kirkinen 1976; karttaliite), että kyseessä on ilmeisesti yksi niitä tapauksia, joissa Ruotsin ja Venäjän intressipiirien pitkäaikainen raja on toiminut myös sanastoa ja tapakulttuuria koskevien erojen rajana.

Vaikka *veron* suuri levikki 'aterian' merkityksessä on itämurteiden ja karjalan alueella, tekee Keski-Pohjanmaan edustus kuvaavan poikkeuksen yleiseen länsi – itä -murrejakaumaan. Läntisen 'tributum'-merkityksen sijalla on Kalajoen-Pyhäjoen linjalla 'morsiuslahja, -anti'. Entisajan maalaisoloissa tällainen »kolehti» lienee merkinnyt suurelta osalta luontaistuotteita, ruokaakin. Periaatteessa samaa murrelinjaa (Pähkinäsaaren rajalinjan tuntumassa) kuin *vero* merkityksissään 'ateria' ja 'morsiuslahja' seuraa Itä-Kan-

EEVA UOTILA

nakselta Kalajoelle asti venäjän sanasta *obrok* 'vero' lainautunut *aprakka*. Se tukee myöhäsyntyisempänä paralleelina *veron* merkityshistoriaa. *Aprakoilla* on tarkoitettu lähinnä luonnontuotteina (ruokana) maksettuja kirkonpalvelijoiden ja käsityöläisten saatavia, toisaalta ruokaa tai evästä, kerjäläisten ruoka-apua ja lisäksi vielä morsiusapua (SMSA; vrt. Ruoppila 1983: 48–49). Kun *verolla* on laaja venäjänkarjalainen levikki, *aprakka* rajoittuu Karjalan Suomen puoleisiin pitäjiin, mutta on levinnyt sen sijaan lähemmäksi, Savoan ja Keski-Suomeen, Venäjän myöhempien rajansiirtojen myötä tai mahdollisesti myös liikkuvan väestön mukana (käsityöläiset).

Vanhan rajalinjan tienoilta on kirjattu sananparsia, jotka kuvaavat Ruotsin (Suomen) ja Venäjän puoleisten asukkaiden, »ruotsien» ja »venäläisten» eroa nimenomaan ruokailutilanteesta käytetyn nimityksen suhteen: toiset *ruualla* toiset *verolla*. Tyypiesimerkki tältä alueelta on lause *Täällä on ruotsit ruualla, venäläiset verolla*. Sillä alueella Keski-Pohjanmaata, jolla *vero* ensisijaisesti merkitsee 'morsiuslahjaa', ovat *venäläiset vellillä*. Suurin osa näistä puheenparsista on siis tallennettu Pähkinäsaaren rajalinjan tuntumasta, ja esim. Venäjän Karjalasta niitä ei tunneta. Aivan lännestäkin on kyllä kirjattu kontekstiin viittaavia puheenparsitoisintoja kuten *Ruatti ruualla, musta kansa murkinalla* (Hollola, Suoniemi, Hämeenkyrö, Ikaalinen), *Ruatti on ruvalla ~ ruaalla* (Nurmijärvi, Renko). Kannakseltakin (Jääskestä) on kirjattu venäläiset sivuuttava variantti *Ruotsi on ruuval, muu pere murkinal*. Itse asiassa Jääski onkin kuulunut Ruotsin vallan intressipiiriin Pähkinäsaaren rajalinjan länsipuolella.

Aineistoon liittyy melko usein selitys, jonka mukaan vieraan oli tapana lausua tuollainen lause astuessaan taloon väen paraikaa ruokaillessa. Décsy (1986: 147) kertoo kirjanneensa Ähtäristä lauseen, jossa *ruotsi* samastetaan kutsumattomaan vieraaseen, ja toteaa suomalaisten naapureita solvaavien fraasien olevan yleismaailmallisittain varsin sävyisiä.

Décsyille ei näy tulleen mieleen, että sanonnassa heijastuvat muinaiset kestitysverosuhteet, joissa ns. *ruokaruotsit* olivat pelättyjä ja ainakin kutsumattomia vieraita samoin kuin rajan toisella puolella ja puolelta *verolla* eli *ruualla* käyneet venäläiset. Tämän verotusmuodon jäätyä pois käytöstä *ruotsit* ja *venäläiset* säilyivät vanhan rajan eri puolilla asuvien suomalaisten ja karjalaisten nimityksinä. *Ruotseiksi* on kutsuttu myös luterinuskoisia (esim. Suojärvi), ja *venäläisillä* on yleisesti tarkoitettu kreikanuskoisia itä- tai venäjänkarjalaisia (vrt. SKVR I, 2, 1056: »Venäläinen veikkoseni / kaunis kenkä karjalainen»). Paavolassa muistellaan käydyn Siikajoen toisella rannalla »Ruottin puolella». Rajanaapureiden sopu ei aikojen kuluessa tunnetusti ole ollut kovinkaan hyvä. Rärkeimmin tämä käy ilmi seuraavantyyppisistä »nökkimasanomuksista», joita he sepittivät toisistaan: *Sanohha sie miksi*

*Vero*-sanana merkitysten vaihteita

*ruotsi paskoasa katsoo kun se paskalta peäsöö. Se kahtoo siksi että lähtikö venäläiselle veroksi* (Sotkamo). *Ne on* [huonossa sovussa] *kur Ruoht ja Venäläinen* (Kitee). Myös sellaisiin lauseparsivariantteihin kuin *musta kansa murkinalla, ruotti ruualla, huonoväki einhellä* (Alavus), *ruotti ruualle ja talonpoika talakkunalle* (Paavola), *täällä on ruohti ruvalla ja pappi paskalla* (Kalajoki) liittyy selvää pejoratiivista tai kaunaista arvostusta. Tämä fraasityyppi eri variantteineen heijastaa ilmeisesti monenlaisten ja eriaikaisten historiallisten skismojen muistoja alueella: kestitysveron (maallisen ja kirkollisen) räsitystä, heimojen välistä kaunaa, rajariitoja, uskonnon ja kulttuurin ristiriitoja.

Jutikkala (1958: 83) pitää mahdollisena, että *musta kansa* viittaa orjuutettuihin tai veronalaisiin lappalaisiin. Hänen mukaansa myös Venäjän puolinen väestö voitiin samastaa *mustaan kansaan*, koska rajan sillä puolen oli lappalaista väestöä historiallisellakin ajalla pitkälle etelään asti. Allitteraatio on kyllä ratkaisevasti määrännyt sananparsien kuten muunkin perinteen sananvalintaa, joten adj. *musta* on ymmärrettävä *murkina*-sanasta riippuvaksi. Suhde lappalaisiin näkyy kielikontakteissakin, sillä Kildinin lappiin on suomen *vero* lainautunut (ilmeisesti karjalasta) merkityksessä 'ateria' tai 'keitto' ja muualle lappiin vanhoissa perusmerkityksissä 'vero, uhri', joiden sivumerkitys 'tapporaha' (lpN, lpI; SKES) viitanee muinaisen Lapin verotuksen pääkohteeseen riistaan.

Jaakkola (1958: 424) mainitsee Turun linnalääniin 1300-luvulla asetetun yleisen apuveron, jota hyödyntäneet *ruokaruotsit* ovat varmaankin aiheuttaneet länsisuomalaiselle kansalle samanlaista ahdistusta kuin idässä *verolla käyneet venäläiset*. Maavoudin ja hänen seurueensa kestitystä sanottiin myös Savossa 1500-luvulla *ruokaruotsiksi* (Rinne 1947: 156). Piispa Henrikin surmavirressä viha verottajia kohtaan ilmeneekin Kertun sanoissa: »Kävi tässä ruoka-ruotsi, ruoka-ruotsi, syömä-saksa! Otti leivän uunin päältä...» Haavio (1948: 85–90) toteaa Lallin murhateon johtuneen tavallaan väärinkäsityksestä, koska »valehteli vanha naara» eikä kertonut Lallille hengentien jättämästä maksusta, vaan antoi ymmärtää talossa käyneen maallisen verottajan. On kuitenkin varsin todennäköistä, että legendan hagiografinen tendenssi on suosinut tätä kaunisteltua tulkintaa. Itse asiassa kanonisen oikeuden mukaan kirkko peri kymmenennen osan kaikesta siitä, mitä talonpojan talous tuotti (Kaukiainen 1980: 117).

*Verolla käynti* juuri 'kestitysaterian' merkityksessä esiintyy myös Kantelettaressa. III kirjan 12. runossa »Kaarlon sota» kerrotaan venläisten eli karjalaisten näkökulmasta, kuinka »Läksi Kaarlo kaupungille, verolle verikäpälä, Ruotsin murha murkinalle, pillomus on Piiterille.» Kysymys lienee lähinnä Ruotsin Kaarle-herttuasta, joka soti Venäjää vastaan 1500-luvun lopulla

EEVA UOTILA

(vrt. Kuusi 1963: 398–399). Lönnrot 1836 tosin päättelee, että Kaarlolla tarkoitetaan Kaarle XII:ta, joka tekee sotaretken Piiterille eli Pietariin, ja että runo näin ollen ei keruuhetkellä ollut 100 vuotta vanhempi. Ei kuitenkaan ole uskottavaa, että runo kestitysveromotiiveineen kuvaisi Ruotsin ja Venäjän niin myöhäisiä kuin 1700-luvun konflikteja. Siinä lienee *licentia poetican* oikeudella yhdistelty vapaasti eri vuosisatojen mahtihenkilöitä ja paikkoja affektiarvoltaan tuoreena säilyneen veronkantoaiheen puitteissa. Vastaavasti sotaan tai verolle lähtevä venäläinen on joko Iivana iso isäntä tai Petri tsaari (SKVR I,2, 1053, 1055). Kaarlossa taas saattaa olla muistumia Kaarle Knuutinpojasta, Karjalan keskiaikaisesta käskynhaltijasta, mahtavimmasta ruokaruotsista.

Miksi sitten sanassa *vero* merkitys 'ateria, vero' on nimenomaan Novgorodin ja Venäjän entisellä vaikutusalueella syrjäyttänyt vanhan yleismerkityksen 'vero'? Idässä, etenkin Novgorodin itsenäisyyden aikana, verotus oli rasittanut nimenomaan elintarviketuotantoa. Verot oli kannettu etupäässä luontaistuotteina, samoin kuin myöhemmin Ruotsin miehityksen aikana viljan lisäksi mm. voina, munina, kalana, lihana ja oluena. Veroihin meni paikalliselta väestöltä hyvä osa sadosta, yleensä noin puolet, ja tämä saattoi sen ajan epävarman ruuantuotannon vuoksi olla kohtuuttomankin raskas rasitus (vrt. Kirkinen 1970: 56–78). Itä- ja Länsi-Suomen välillä oli jo myöhäiskeskiajalla selvä ero verorasituksen laadussa. Lännessä suuri osa kannettiin rahana tai vaadittiin työ-, etenkin rakennussuorituksina. Idässä taas jatkui luontaisverojen valta-asema, ja esim. Viipurin läänissä kannettiin 1500-luvun alussa peräti viittä eri kestitysveroa (Kaukiainen 1980: 122).

*Vero*-sanan vanha merkitys 'uhri' on luontunut sellaisenaan varhaiskeski-ajan ensimmäisen järjestäytyneen yhteiskuntainstituution, kirkon, vähitellen vakiintuvaan veronkantoon. Alunperin luontaistuotteina kirkolle suoritetuilla, uskonnollista funktiota korostavilla uhrilahjoilla eli *oblaatioilla* oli taipumus kehittyä säännöllisiksi ja pakollisiksi, todellisiksi veroiksi (Jaakkola 1958: 365).

Itäsuomalaisten verotusolojen valossa tuntuu merkityksenmuutos 'vero, uhri, velvoite' > 'ateria' varsin luontevalta prosessilta. Elintason, jopa hengissä säilymisen kannalta käsitepari on tässä kontekstissa ollut niin affektipitoinen, että samastuminen on käynyt helposti. Nimenomaan erityisen raskaat ja usein toistuvat kestitysverotilanteet ovat voineet antaa sysäyksen merkityksenmuutokselle. Lännessä taas olosuhteet suosivat vanhan yleismerkityksen 'vero' säilymistä ja 'työsuoritus' -merkityksen vakiintumista. Itämurteiden 'vero' > 'ateria' -muutosta on voinut edistää sekin, että Venäjän vallan alueilla varsinaisista veroista alettiin jo varhain käyttää venäläis-peräisiä termejä kuten sanaa *aprakka* (vrt. Kirkinen 1970: 56).

## Vero-sanan merkitysten vaiheita

Suomen sana *pidot* on kiintoisa paralleeli 'ateriaa' merkitsevälle *verolle*. Vilkuna (1966: 20–28) on osoittanut, että *pitäjä* hallintoalueen nimityksenä viittaa kestitysverosysteemiin ja merkitsi alunperin vastuullista verokuntaa, joka mm. hoiti toistuvat kestitysvelvollisuudet. Sana *pidot* tarkoittaa nykykielessäkin itämurteiden *veroa* tuntuvasti juhlavampaa ateriaa, mikä omalta osaltaan kuvaa kahden alueen erilaista taloushistoriallista todellisuutta. Samasta *pitää*-verbistä on olemassa johdos *pidäntä*, joka lapin murteisiin lainautuneena yhä merkitsee 'vero, Steuer, Abgabe'. Paralleelitapaus on karj. *pogosta* 'hallintopiiri', joka perustuu venäjän verbiin *pogostit* 'kestitää, pitää pidot' (Vilkuna 1966: 23), ja toisaalta liivin *pagàst* (lät.) 'Gemeinde, Abgabe, Tribut'. Selvä paralleeli on myös itämurteiden *aprakka* (jo Jusleniuksella), joka osoittaa alkuaan 'veroa' merkinneen sanan siirtymistä 'luontaisverojen' kautta merkitsemään 'ruokaa, evästä', vielä vaatimattomampaa kuin *vero* puhumattakaan *pidoista*. Vaatimatonta ateriaa tarkoittaa myös levikiltään melko lailla yleissuomalainen, mutta alkuaan läntinen *muona* (~ *moona*) < ru. *månadskost*. Siinä merkityksen kehitys on ruuan suhteen seurannut aivan toisenlaista »periaatetta» kuin *vero*. *Muonan* syöjä on selvästi itse saanut ruokaansa vastaavan hinnan; *veron* syöjä on sen luovuttanut (vrt. SMSA).

Germaanisiperäinen *nauta* kuvastaa myös verotuksen historiaa. Sana lienee lainattu suomeen yleismerkityksessään 'omaisuus, varat' ja omaksuttu käytöön veroteknisenä terminä, joka sittemmin tuli yksinomaan naudan, arvokkaimman verotuskohteen, nimitykseksi. Paikallisten verotusolojen erilaisuutta ilmentää kiintoisesti germaanisiperäisen sanan lapin vastine *naute* 'arvokas turkiseläin' (vrt. Vilkinson 1976: 23–25).

Germ. *\*skatta* 'vero' on muinaisvenäjään lainauduttuaan saanut merkityksen 'karja' (*skotū*), jossa Vilkinson näkee *naudan* merkityshistorian paralleelin. Saman germaanisiperäisen sanan jatkaja isl. *skattur* 'vero' puolestaan on tullut merkitsemään myös 'ateriaa', ja merkityslinkkinä näyttää olleen 'hyödykkeet, tulot (nyttigheter, tillgångar)' samoin kuin muin.-friisin sanassa *skett* 'förmögenhet, boskap' ja kirkkosl. *skotū* 'boskap' (Ejder 1969: 242). Tämä on merkityksenkehityksen suhteen oivallinen paralleeli suomen *verolle*. Taloushistoriallisten olojen perusteella on tässäkin tapauksessa todennäköisempää, että aterian pohjana oleva »vero» on ansaittu hinta (arbetslönen) (Ejder 1969: 243), kuten länsisuomalainen *muona*, ei maksettu kuten itäsuomalainen *vero*.

'Arvonmitasta' 'ateriaan' tai päinvastoin näyttää merkitys kehittyneen eräissä muidenkin kielten sanoissa. Saksan *Speise* (kys. *spisa* luostariterminä) on alunperin sama sana kuin latinan *expensa* '(pecunia), Aufwand, Lebensunterhalt' (Kluge), ja latinan *merenda* 'Vesperbrot' < 'Portion' näyt-



EEVA UOTILA

tää palautuvan verbiin *mereō* 'verdiene, erwerbe (Kriegsdienste)' (Walde-Hofmann 1938).

Se että aterian, jokapäiväisen leivän turvaaminen oli entisajan ihmisen keskeinen huolenaihe, paljastuu eri kielten 'ateriaa' merkitsevien sanojen historiasta. Yksi tyyppi on 'jakoa, leikkaamista' merkitseviin verbeihin perustuvat nimitykset kuten latinan *cēna*, Fär-saarten *desa sneið* tai vaikkapa suomen *aamu-* ja *iltapala*. Toisaalta saatu tai ansaittu sekä vastaavasti veroina menetetty raha ja omaisuus on helposti samastunut päivän ruoka-annokseen, ateriaan. Oma erikoinen historiansa näyttää olevan lounaismurteiden *aterialla*, jossa mahdollisesti skandinaavisperäinen yleissuomalainen *ateria* (vrt. Schindler 1963) on rajoittunut merkitsemään ensisijaisesti 'lypsykerta', siis ruuanhankintatointa.

Harvinaisempia ovat 'ateria'-sanoissa »huolettomimmat» nimeämisperusteet, sellaiset kuin esim. suomen sanassa *aamiainen*. Enimmäkseen näiden sanojen merkityshistoria kuvaa eri kulttuurien muinaista taistelua leivästä, jonka puutteeseen tai saantiin liittyvää perusvakavuutta kulutusjuhlaa elävän nykyihmisen on ehkä vaikea aistia – verotaakastaan huolimatta.

## LÄHTEET

- DÉCSY, GYULA 1986: *Finnisch Tulee kuin Ruotsi ruualle*. – Ural-Altai Yearbook 58.
- EJDER, BERTIL 1969: *Dagens tider och måltider*. Lund.
- GANANDER = GANANDER, CHRISTFRID, Nytt Finskt Lexicon, näköispainos 1–3. Porvoo 1937–40 (käsikirjoitus 1786).
- HAAVIO, MARTTI 1948: *Piispa Henrik ja Lalli*. Porvoo.
- HELENIUS = HELENIUS, CARL: *Suomalainen ja Ruotsalainen Sana-Kirja*. Åbo 1838.
- JAKKOLA, JALMARI 1958: *Suomen historia III*. Porvoo.
- JUSLENIUS = JUSLENIUS, DANIEL: *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus*. Stockholm 1975, näköispainos Porvoo 1968.
- JUTIKKALA, EINO 1958: *Suomen talonpojan historia*. Hki.
- Kanteletar. 14. painos. Vaasa 1982.
- KAUKIAINEN, J. 1980: *Suomen asuttaminen*. – Suomen taloushistoria I s. 11–145. Hki.
- KETTUNEN, LAURI 1938: *Livisches Wörterbuch*. – Lexica Societatis Fenno-ugricae V. Hki.
- KIRKINEN, HEIKKI 1970: *Karjala idän ja lännen välissä I*. Hki.
- 1976: *Karjala taistelukenttänä. Karjala idän ja lännen välissä II*. Hki.
- KKSA = *Karjalan kielen sanakirjan arkisto*.
- KLUGE = KLUGE, FRIEDRICH – MITZKA, WALTHER: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Berlin 1975.
- KUUSI, MATTI 1953: *Vanhan kansan sananlaskuviisaus*. Porvoo.
- 1963: *Myöhäiskalevalainen runous*. – Suomen kirjallisuus I s. 398–417. Keuruu.
- LÖNNROT 1836 = *Mehiläinen 1836, kesäkuu*.

## *Vero*-sanan merkitysten vaiheita

- LÖNNROT = LÖNNROT, ELIAS: Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja I–II. Hki 1874–80, näköispainos Porvoo 1930.
- RENVALL = RENVALL, GUSTAV: Suomalainen Sana-Kirja. Aboae 1826.
- RINNE, JUHANI 1947: Puolustus, rajankäynnit, rajalinnat. – Savon historia I s. 95–147. Kuopio.
- SUOPPILA, VEIKKO 1983: Venäläisiä lainasanoja yhteiskuntaelämän alalta. – Vir. 87 s. 41–59.
- SCHINDLER, JOCHEM 1963: Zu einigen Lehnwörtern im Finnischen. – Die Sprache 9 s. 203–206.
- SKES = Suomen kielen etymologinen sanakirja.
- SKVR = Suomen kansan vanhat runot.
- SMSA = Suomen murteiden sanakirjan arkisto.
- Suomalainen fraasisanakirja. Toim. Sakari Virkkunen. Keuruu 1975.
- TOIVONEN, Y. H. 1927: Wortgeschichtliche streifzüge. – FUF 28 s. 172–198.
- WALDE-HOFMANN = Lateinisches etymologisches Wörterbuch I–II. Heidelberg 1930–1954.
- VILKUNA, KUSTAA 1966: Alte finnische Gemeinschaftsformen. – FUF 36 s. 3–180.
- 1976: Lehmän kotiutuminen perheeseen, naudan asettuminen yhteiskuntaan. – Vir. 80 s. 19–32.
- ZAITSEVA-MULLONEN 1972: Slovař vepsskogo jazyka. Leningrad.

## On the history of Finnish *vero* 'tax'

EVVA UOTILA

Although *vero* is apparently inherited from Finno-Ugric, its distribution in Baltic Finnic is restricted to Finnish and Karelian. The original meaning was 'place, stead', developing in Finnish dialects into 'tax' in the West (the current standard meaning) and 'meal' in the East (including Karelian). The reason for this meaning split can be clearly seen in the different economic and political situations in medieval times. In the West taxes were more generally paid in money or labour, whereas in the East they consisted almost entirely of agricultural or hunting produce (as in Lapland). The handling of foodstuff easily gave rise to a contextual reading of a 'solid meal' at its appointed time, and even 'food' in general. The boundary between the two economic systems roughly matches the border between Sweden-Finland and Russia after the Treaty of Pähkinäsaari (1323). It divides the Karelian Isthmus in two and runs northwest to the Pyhäjoki River in Central Ostrobothnia,

where *vero* shows the meaning 'collection of bridal gifts', i.e. in general natural produce. This is an outgrowth of the eastern meaning. Eastern emigration to Vermland in Sweden and the Tver district in Russia in the 17th century establishes the *terminus ante quem* for the development of the eastern meaning, attested in both areas. Russian *obrok* 'taxes' has been borrowed into Finnish as *aparakka* 'artisans' fees paid in farm produce, alms or food given to beggars, snack, food'. This item has spread along the boundary of the two *veros*, with more areal weight on the western side. Because its meaning has clearly been influenced by the eastern *vero*, we have a paragon case of a buffer between two homophones/polysemes. Other parallels in the shift from 'measure of value' to 'meal', or vice versa, are listed. In general, all these words reflect the hardships of earning the daily bread in earlier times and different cultural contexts.